

Konya Camilerindeki Örtü Sisteminin Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Gelişimi

Gülçin KAHRAMAN ^{1*}

ORCID: 0000-0002-0074-0514

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, 34303, İstanbul, Türkiye.

* e-mail: gulcin.kahraman@izu.edu.tr

Öz

Camiler İslam kentinin en belirgin yapılarıdır. Bu yapıların tarihsel süreçte biçimlenişi dönemin mimari özelliğine de yön vermektedir. Camilerde üst örtü sistemi ve kubbe mekân kurgusunun önemli ögesi olmuştur. Anadolu Selçuklu dönemi cami yapılarında tek kubbeli düzenleme Osmanlı döneminde geliştirilerek merkezi kubbeli ve yan sahnalı düzenlemelere ulaşmıştır. Günümüz cami mimarisi de tarihsel süreçteki gelişmelerden etkilenmekte ve modern üst örtü sistemlerinin denendiği görülmektedir. Konya kenti prehistorik dönemlerden günümüze kadar önemli uygarlıklara ev sahipliği yapmış olmasıyla birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'nin de uzun yıllar boyunca başkenti olmuştur. Bu döneme ait ve günümüze ulaşmış mescit yapıları Anadolu'daki diğer kentlere göre sayıca daha fazladır. Osmanlı döneminde de şehir önemini kaybetmemiş olup, manevi değeri günümüzde de devam etmektedir. Bu döneme ait cami yapılarının Anadolu Selçuklu dönemi camileri ile bir arada bulunması üst örtü sistemlerinin karşılaştırılmasını sağlamakta ve kronolojik olarak gelişimi izlenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu ve Osmanlı camileri, örtü sistemi, Konya camileri, kubbe

The Development of the Covering System of Konya Mosques in the Anatolian Seljuk and Ottoman Periods

Abstract

Mosques are the most specific structures of the Islamic city. The formation of these buildings in history also gives direction to the architectural character of the period. The top cover system and the dome have been important elements of the space organization. In the mosques of the Anatolian Seljuk period, the single-dome arrangement was developed in the Ottoman period and reached the central domes and side naves. Today's mosque architecture is also affected by the developments in the historical process and it is seen that modern top covering systems are experienced. Konya had hosted important civilizations from prehistoric times to the present and had been the capital of the Anatolian Seljuk State for many years. The number of mosque structures belonging to this period and reaching the present day is higher than other cities in Anatolia. The city did not lose its importance in the Ottoman period, and its spiritual value continues today. The coexistence of mosque structures of this period with the mosques of the Anatolian Seljuk period enables a comparison of the cover systems and its development chronologically.

Keywords: Seljuk and Ottoman mosques, cover system, Konya mosques, dome

Citation: Kahraman, G. (2022). The development of the covering system of Konya mosques in the Anatolian Seljuk and Ottoman Periods. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 7 (1), 82-100.

DOI: <https://doi.org/10.30785/mbud.1055743>

1. Giriş

Tarih boyunca mekânların örtülmesi için çeşitli yapım teknikleri kullanılmıştır. Üst örtü sistemleri yapım tekniği ve malzeme kullanımı açısından dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca cami mimarisinde yapının kimliğini belirleyen önemli bir öğedir. İslam kentinin en karakteristik yapısı cami olmakla birlikte Selçuklu çağında Anadolu-Türk devletleri başkentlerinde özgün cami tipolojisi gelişmiştir (Kuban, 2006, s.86). Konya tarih öncesi devirlerden günümüze kadar bir yerleşim yeri olmuştur; coğrafi özellikleri ve ticaret yolları üzerindeki konumu ile de önemini her zaman korumuştur.

Konya Türkiye'nin en büyük yüzölçümüne sahip olan Anadolu'da yer alan kentidir. Tarih öncesi devirlerden günümüze kadar önemli bir yerleşim yeri olan kentte prehistorik dönemlere tarihlendirilen ilk yerleşik hayata ilişkin yapı kalıntıları yer almaktadır. M.Ö. 8000 yılına tarihlendirilen Boncuklu Höyük (Hitit Yerleşimi) ve M.Ö. 7000'e tarihlendirilen Çatalhöyük (Frig ve Kimmer Yerleşimleri) Konya'da bulunmaktadır (Orak, 2014). Asur Ticaret Kolonileri tarafından kurulan daha sonraları Hitit ve Lidya döneminde kullanılan Kral Yolu, Bizans döneminde askeri ve ticaret yolu, Orta Çağ'da ise İpek Yolu olarak adlandırılan ticaret yolu üzerinde Konya önemli bir merkez olmuştur (Baykara, 2002).

Konya tarihi kent merkezinde Konya (Alâeddin) Tepesi'nin bulunduğu alanı çevreleyen iç kalenin Romalılar tarafından yapıldığı, Bizanslılar tarafından güçlendirildiği düşünülmektedir (Konyalı, 2007). Şehir merkezinin ilk kurulduğu yer kabul edilen Alâeddin Tepesi'nde gerçekleştirilen kazı çalışmaları Neolitik dönem sonu ve Kalkolitik döneme tarihlendirilen bir höyük olduğunu, ayrıca Frig, Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemine ait bulgulara sahip olduğunu göstermektedir (Akok, 1973). Selçuklu devletinin Orta Anadolu'da ilerlemesi ve Konya'yı Bizans'tan almasıyla 11.yüzyılda başkent olmuştur (Karpuz, 2002). Şehir bu dönemde iç kale içerisinde yer alıyordu (Karpuz, 2002). İç kale Selçuklular döneminde tamir edilerek I. Kılıçarslan tarafından bu alana saray yaptırılmıştır; Alâeddin Keykubad tarafından tamir ettirildiği için saray onun adı ile anılmaktadır (Redford, 1991). Bugün ise ne iç kalenin ne de dış kalenin surlarından herhangi bir parça günümüze ulaşmamıştır; yalnızca II. Kılıçarslan Köşkü'nün bulunduğu burç kalıntısı mevcuttur (Karpuz, 2002). 12. ve 13. yüzyıllarda şehrin büyümesi ile dış sur hattı inşa edilmiştir. Şehir 13. yüzyılın ikinci yarısında Mevlânâ ile âdetâ özdeşleşmiştir (Baykara, 2002). 14.yüzyıla kadar Selçuklu devletinin başkenti olan kentte önemli mimari eserler inşa edilmiştir.

Kent, 14.yüzyılın başında Karamanoğlu beyliği, bu yüzyılın ikinci yarısında da Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 16.yüzyılda Osmanlı devleti ile Karamanoğulları arasındaki çekişmelere bağlı olarak nüfusun azalması, İpekyolu'nun önemini kaybetmesiyle mimari faaliyetler azalmıştır. 1468 yılında Fâtiş Sultan Mehmet Konya'yı Karamanoğulları'ndan aldıktan sonra harap olan surları onartmıştır, 1470 yılında Konya'yı Karaman Eyaletinin merkezi yapmıştır. Geç 15. yüzyıl ile 16. yüzyıl başında Konya'da çok önemli yapım etkinliklerine girilmemesi, hızlı bir değişimin söz konusu olmadığını göstermektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid ve ardından Selim de Konya'da sancak beyi olarak görev yapmış ve bu şehirde yaşamışlardır. 16.yüzyılda Sultan Selim kentte kendi adına cami inşa ettirmiştir. Bu yüzyılda kentte yapılan yapıların önemli bir kesimi Mevlâna Külliyesi içerisinde yer almaktadır. Kent içinde bu dönemde han yapılmayışı ise dikkat çekicidir, bu dönemde ülke içi ticarete aktif olmadığı kabul edilebilir (Tanyeli, 2001). 19.yüzyılla birlikte kentte modern mimari etkisini göstermeye başlar. Cumhuriyet döneminde il olan Konya gelişmeye devam etmiştir (Baykara, 2002). Bu dönemden sonra kentteki gelişme ve mimarlık hareketi Türkiye genelindeki gelişmelerle bağlantılı olmuştur (Tanyeli, 2001).

2. Materyal ve Yöntem

Konya uzun dönem Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmıştır ve bu döneme ait günümüze ulaşmış cami sayısı diğer kentlere göre oranla daha fazladır. Anadolu Selçuklu dönemine tarihlendirilen kare veya dikdörtgen planlı olan mescitler tek kubbe ile örtülüdür ve birçoğu Konya'da bulunmaktadır (Aslanapa, 2007). Bu dönemde inşa edilmiş olan tek kubbeli mescitler, Osmanlı tarihi boyunca imparatorluğun her yerinde yapılan başlıca cami tipinin örneği olmuştur (Öney, 1989).

Osmanlı dönemine ait eserlerin de bir arada bulunduğu kentin yerleşim alanı Alâeddin Tepesi ve çevresinde gelişmiştir. Anadolu Selçuklu devletinin kent merkezinde yayıldığı ve Osmanlı devletinin de

ikinci sur hattı içerisinde dönemin önemli eserlerini inşa ettirdiği bu bölge çalışma alanı olarak seçilmiştir.

Bu çalışmada Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemine tarihlendirilen cami yapılarının üst örtü sistemlerinin gelişimi cami ve mescit yapıları üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Konya'da cami yapılarının inşası her dönem devam ettiği için dönemin örtü sistemleri mimari özelliği, yapım tekniği ve malzemesiyle kronolojik olarak analiz etmeye imkân vermektedir. Bu çalışmada tarihi kent merkezindeki 12. ve 19. yüzyıllar arasında inşa edilmiş camilerden 14 adet Selçuklu dönemi ve 17 adet Osmanlı dönemi camisi yapım dönemlerine göre yerinde incelenmiştir. Yüzyıllar içerisinde kagir tek kubbeli, kagir çok destekli ve ahşap örtülü, çok kubbeli olan camilerin örtü yapım tekniği, malzeme ve boyutları, örtüye geçiş elemanları ve bezeme özellikleri görsel belgeler ve çizimler üzerinden değerlendirilmiştir.

3. Anadolu Camilerindeki Örtü Sistemi

Roma ve Bizans döneminde Anadolu'da inşa edilmiş olan yapılar tonoz ya da kubbe ile örtülmektedir ve örtüye geçiş öğeleri kullanılmamıştır. Kare veya dikdörtgen planın köşeleri yuvarlatılarak eğrisel yüzeyler oluşturulmuştur (Kolay, 2017). Uygurlar ve Karahanlılar'dan itibaren Büyük Selçuklular'da devam eden kubbe Anadolu Türk mimarisinde abidevi sonuçlara ulaşmıştır, bu gelişimi cami mimarisinde görmek mümkündür (Aslanapa, 2007). 11.-14.yüzyıllarda Anadolu'daki türbe, cami, medrese ve kervansaray mimarisi doğudan etkilenmiştir. Bununla birlikte Anadolu'nun kendine özgü bir ortam yarattığı ve Orta Çağ Anadolu mimarisinin bütün İslam ülkelerinden ayrılan bir üslup geliştirmiş olduğu söylenebilir (Kuban, 2006). İslam'da cami mimarisi, tasavvuf ve tasarımı bütünleştirerek Anadolu'da doruk noktasına ulaşmıştır. Cami formunun ön plana çıkarılmasında ve malzemelerin kullanımında manevi yaklaşıma sahiptir (Arapacıoğlu ve Özgünler, 2018).

Anadolu Selçuklu döneminde kubbe örtüleri ile ilgi çekici olan Konya mescitlerinde Türk üçgenleriyle kubbeye geçiş, yelpaze ve mukarnaslı tromplar görülmektedir. Ayrıca kubbelerde değişik tuğla dizileri, kubbenin tepesinde kilit yerinde iki renkli çinilerden geometrik yıldız veya dolgular da dikkat çekmektedir (Aslanapa, 2007). Camiler şehrin büyümesiyle artmış ve belli odak noktalarında konumlandırılmışken, mescitler ise mahalle ve çarşı esnafı için yapılmıştır ve genellikle dış kale etrafında yer almaktadır (Yasa, 2006).

Osmanlı döneminde de Anadolu Selçuklu döneminin mimarisi ve yapım tekniği devam ettirilmiştir (Coşkun Pamuk ve diğerleri, 2020). Osmanlı döneminin ilk yıllarından itibaren inşa edilmiş olan camiler, Selçuklu döneminde ortaya çıkmış olan ve günümüze kadar en yaygın uygulanan cami biçimi olan tek kubbeli kübik planlı tiptedir. Osmanlı Klasik Dönemi'nde yapıların örtülmesinde kullanılan tonoz örtüler giderek azalmış ve her boyutta mekân örtüsü olarak kubbe kullanılmıştır (Kuban, 2007). Osmanlılar kubbeyi küçük yapılarda denedikten sonra, orta mekân ve eyvan bölümlerine de yaymış, daha sonra yapıyı oluşturan tüm birimlere de uygulayarak mimari sistemin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir, böylelikle çok kubbeli ulu cami planı doğmuştur (Yetkin, 1955). Osmanlı döneminin ilk camisi olan Bursa Orhan Camisi medrese planından örnek alınarak, eyvanlı bir plan şemasında inşa edilmiştir. Medreseden farklı olan harime girilmeden önceki revak kısmıdır ve cephe yukarıya doğru kademelenerek yükselmektedir (Ayverdi, 1976). Ayrıca Anadolu Türk mimarisinde hareketli ve dışarıdan okunabilir kitle tasarımı görülmezken, Bursa Orhan Camisi ile birlikte kademeli ve piramidal görünüm ortaya çıkmıştır (Ayverdi, 1976).

Orta mekânın tek bir kubbe altında toplanması, 15. yüzyılın ikinci çeyreğinde Edirne Üç Şerefeli Camisi ve 16. yüzyılda Şehzade Camisi ile gerçekleşir (Kuran, 1986). Üç Şerefeli Camisi'nde ana kubbenin iki yanındaki iki küçük kubbe orta kubbeden daha küçük ve daha alçak seviyede programlanmıştır. Böylelikle merkezde kademelenerek yükselme meydana gelmiş ve Osmanlı camilerinde yeni bir mimari ortaya çıkmıştır. Bu yüzyıldan itibaren inşa edilen anıtsal camilerde yarım kubbe sayıları değiştirilerek çeşitlilik oluşturulmuş, merkezi kubbe vurgulanmıştır (Kuban, 1982).

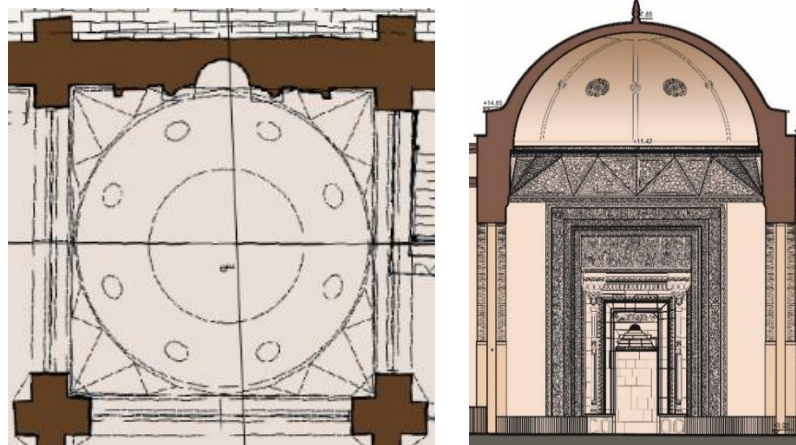
Osmanlı mimarlığının ilk dönemlerinde harim mekânında kubbeye geçiş elemanı olarak düzlem üçgen veya prizmatik üçgen kuşağı kullanılmaya devam etmiştir (Kuban, 2007). Fatih döneminden itibaren ise kullanımı azalmış, I. Beyazid dönemi uygulama örnekleri olan bu sistem Klasik dönemde tümüyle terk edilmiştir (Şimşek, 2010).

4. Konya Camilerinde Örtü Sistemi

4.1. Anadolu Selçuklu Dönemi camilerinde kagir örtü sistemi

Anadolu Selçuklu mimarisi yerel ustalıkla şekillenmekle birlikte İran, Irak, Suriye gibi güneydoğu ülkelerinin yapım tekniklerinden etkilenen bir ortam içerisinde gelişmiştir (Kuban, 1982). Büyük Selçuklu döneminde Anadolu'daki en eski camiler çok ayaklı ve tonozlu örtülü olarak inşa edilmiştir (Aslanapa, 2007). Bu dönemde kubbe örtüsüne geçiş elemanlarında İran mimarisinde görülen ayrıtlı tromplar, mukarnaslı düzlem üçgenler ve eğrisel üçgenler kullanılmıştır. Özellikle İç Anadolu'da yerel Bizans mimari geleneğine bağlı olarak yalın ve strüktürel eğrisel üçgenler ile Doğu kökenli olan tromp da bezeme elemanlarından arındırılarak yalın formda uygulanmıştır. Anadolu Selçuklu mimarisinde düzlem üçgen elemanlardan oluşan geçiş ögesi 13.yüzyılda ortaya çıkmıştır ve ilk kez Konya Alâeddin Camisi ile Sivas Gök Medrese Mescidi'nde görülmüştür (Ögel, 2008). İlk denemelerini 13.yüzyılda Anadolu'da gördüğümüz üçgen örtüye geçiş elemanları, 14.yy. ile birlikte düzlem üçgenlerden oluşan bir Türk üçgeni kuşağı olarak uygulanmaya başlanmıştır (Kolay, 2017).

Selçuklular tarafından Konya'da yaptırılan ilk cami kentin ulu camisi olan Alâeddin Camisi, 1220 yılında bugünkü haliyle tamamlanmıştır (Karpuz, 2002). Alâeddin Camisi birbirinden farklı üç bölümden meydana gelmektedir. Doğuda çok ayaklı ve ahşap örtülü kısım, ortada mihrap önü kubbeli bir mekân ve batıda 5 koridorlu bölümden oluşmaktadır. Yapının eklenerek büyümesi ve plan şemasındaki düzensizlik yapı çevresindeki duvar kalıntıları hangi bölümün daha önce yapıldığını saptamayı zorlaştırmaktadır (Karamağaralı, 1982). Caminin doğudaki bölümü devşirme sütunların üzerinde mihraba paralel olarak düzenlenmiş doğu-batı aksında tuğla kemer atkılarının üzerinde ahşap döşeme kirişleri üzerinde düz tavan kaplaması ile örtülüdür ve üzeri kırma çatılı kurşun kaplıdır. Doğu bölümü de taş paye ve mermer sütunlar üzerinde sivri tuğla kemerli ve ahşap kirişli döşeme ile örtülüdür. Ortada kalan kısım mihrap önünde kare planlı ve kubbe ile örtülü, üç tarafından da kemerlerle ayrılmış koridorlarla çevrilidir. Yapı hem tekil taşıyıcı ve ahşap strüktürlü bir örtüye, hem de kubbe örtüsüne sahiptir. Bu çalışmada ana kütlein ortasında kalan kubbeli yapı, 13. yüzyılda inşa edilmiş tek kubbeli camilerle karşılaştırılabilmesi amacıyla daha detaylı incelenmiştir. Caminin mihrap nişi önündeki kubbesi mihrap duvarındaki payeler ve yan koridorları ayıran tekil payeler üzerinde yükselen tuğla sivri kemerler ile desteklenmektedir. Kare planlı olan bu alandan kubbeye geçiş elemanı olarak düzlem üçgen kuşağı kullanılmıştır. Üçgen kuşak alanının köşe noktalarına göre programlanmıştır. Üçgenin sivri olan köşesi, duvar köşesine, dar tabanlı kubbe eteğine gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Köşelerdeki ana üçgene göre sağında ve solundaki üçgen birimler önce geniş daha sonra dar olmak üzere taşirtılarak uygulanmıştır. Duvarların orta noktasına denk gelen ve kubbenin teğet olduğu bölümlerde sırt sırta iki simetrik dik üçgen programlanmıştır. Kemer örgülerinde olduğu gibi kubbeye geçiş üçgenlerinde tuğla kullanılmıştır. Üçgen kuşağın üzerinde 8 metre çapında kubbe örtüsü başlamaktadır. Kubbenin tuğla örgüsü merkezden başlayarak eteğe doğru açılarak paralel şekilde örülmüştür ve 1.5 sıra tuğla kalınlığına (35–38 cm) sahiptir. Kubbe örtüsü kasnak örtüye geçiş elemanında olduğu gibi tümüyle çini kaplı iken çinileri döküldüğü için sıvanmıştır (Şekil 1). Kubbe örtüsü doğu ve batısında yer alan bölümler ve öndeki eyvan nedeniyle dışarıdan algılanmamaktadır.

Şekil 1. Alaeddin Camisi'nin örtü planı ve kesiti (Konya Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilen çizimler düzenlenerek sunulmuştur.)

Kent merkezinde 13. yüzyılda inşa edilmiş olan ve günümüze ulaşmış olan tek cami İplikçi Camisi'dir ve bu yüzyılda genellikle kare planlı tek kubbeli mescitler inşa edilmiştir. İplikçi Camisi çok ayaklı ve enine sahnalı olarak inşa edilmiştir. Beden duvarlarındaki payeler ve mihraba paralel üç bölüm oluşturacak şekilde tekil kesme taş örgüye sahip duvar payeleri birbirine tuğla sivri kemerler ile bağlanmaktadır. Kemerler üzerinde yükselen örtü sistemi çapraz tonozdur. Ana giriş kapısı ve mihrap aksında bulunan ana sahnadaki iki bölüm eliptik kubbe, mihrabın önündeki daha geniş ve kare planlı bölüm ise kubbe ile örtülüdür ve bu aks tonozlarla örtülü yan bölümlerden daha yüksek olarak planlanmıştır. Beden duvarları ile birlikte tuğla olarak inşa edilmiş olan örtü sisteminde, kubbeye geçiş elemanları eğrisel üçgendir. Eliptik formdaki kubbe aksı daha yüksekte, iki yandaki tonoz örtülü bölüm ise kırma çatı ile örtülmüştür.

İplikçi Camisi bu dönem yapıları içerisinde anıtsal boyutta ve yüksek beden duvarlarıyla bir kale gibi gözükmektedir. Mahalle mescitleri ise 800 x 800, 650 x 700 cm. ölçülerinde ve genellikle kare planlıdır. Bu yapıların örtü sistemi genel olarak yarım küre formundaki tuğla kubbedir. 13. yüzyılın başında inşa edilmiş olan Şekerfuruş, Erdemşah, Tercüman Abdülaziz ve Hoca Hasan Mescitlerinin kubbeye geçiş elemanı ayrıtlı tromptur. Tromplar ile sekizgen bir plan düzlemi oluşturularak kubbe örtüsü başlamaktadır. Tromplar arasında beden duvarı ile birlikte yükselen kısımda pencere açıklıkları düzenlenmiştir.

Anadolu Selçuklu yapılarında kubbe genelde yarım daire kesitli olup, duvar veya alçak bir kasnak içerisinden başlar (Gabriel, 1931). Işınsal dizilmiş taş ve tuğla örgülü bu dönem kubbeleri, yerel yapım tekniği etkisinde yalın bir örgü sistemine sahiptir (Kuban, 1982). Anadolu'da temel bütün malzemelerin bulunmasına karşın tüm kültür katmanlarında anıtsal mimarinin temel malzemesi taştır, sonrasında tuğla, ahşap ve kerpiç malzeme gelir (Yavuz, 2005). Taş, 12. yüzyıldan sonra Anadolu Türk mimarisinde yapı strüktürünün tek taşıyıcı malzemesi olarak, 12-14. yüzyıllar arasında ise duvar ve örtüde kullanılmıştır. Tuğlanın Batı'da Bizans geleneğinin bir devamı olarak kullanıldığı görülmektedir (Kuban, 1982). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da örtüde kullanılan taş yontularak mukarnas bezemeler oluşturulmuştur; İç Anadolu'da ise kubbede kullanılan tuğla malzeme dizilişi ve sırlı olarak uygulanmasıyla süslenmiştir. Ayrıca örtüde tuğla dizilişinde derze kama biçimi verilerek kemer ve tonoz eğrileri biçimlenmiştir (Yavuz, 2005). Dönemin iki büyük bezeme ögesi olan mukarnas ve çini kaplama kökenleriyle İran'da görülen bir bezeme türüdür (Kuban, 2006).

13.yüzyıl Konya mescitlerinin örtü sistemi de merkezden başlayarak kubbe eteğine doğru sıralı tuğla ile örülmüş olup, bezemesiz ve sıvasızdır. Tromp ve kubbe örgüsünde kullanılmış olan tuğla boyutları 18 – 25 cm. uzunluk, 4–5 cm yüksekliğinde, renkleri ise kırmızı ve açık kırmızıdır. Tercüman ve Hoca Hasan Mescitlerinin örtüye geçiş tromplarının iki yanında simetrik düzende küçük tromplar bulunmaktadır. Bu küçük tromplar ile kubbe eteğinde onikigen plan oluşmaktadır.

Yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olan camilerin örtü ve örtüye geçiş elemanları ilk yüzyıldakinden farklı yapım tekniği ve bezemeye sahiptir. Bulgur Tekke Mescidi bir tekkenin parçası olarak inşa edilmiştir, son cemaat yeri duvarındaki anıtsal mihrap ve kalın sütunları ile farklı bir mimariye sahiptir ancak özgün formu ile ilgili yorum yapmak zordur (Altun, 1971). Yapının mescit kısmı yarım daire formunda yaklaşık 700 cm. çapında tuğla kubbe ile örtülüdür mescide bitişik olan bölüm ise tekkeye ait olup beşik tonozludur. Mescidin örtüye geçiş ögesi yüzyılın ilk yarısındaki tromplar yerine düzlem üçgen olarak uygulanmıştır. Alâeddin Camisi'ndeki gibi üçgen kuşak mekânın köşesinden itibaren programlanmış olmalıdır. Duvar köşelerinde sivri ucu aşağıda, tabanı kubbe eteğinde olacak şekilde ilk üçgen dizisi yerleştirilmiş onun iki kenarında simetrik eşkenar üçgenler dışarıya taşırılarak prizmatik form almıştır. Kubbenin beden duvarlarına teğet geçen kısımlarda ise geçiş ögesinin devamıymış gibi düzlem üçgen formunda dışarıya taşırılarak tümüyle kubbe eteğini kuşak şeklinde dolaşmaktadır. Kubbe yapım tekniği de bu dönemde farklılaşmaktadır. Kubbenin tuğla örgüsü merkezde küçük bir yıldız motifinin eteğe doğru açılmışçasına programlanmıştır, ancak kubbenin üst kısımları onarım geçirerek sıvanmıştır. Bu örgüyü uygulayabilmek için yıldız formu içerisindeki tuğlalar dik, motifin arasındaki tuğlalar kubbe eteğine paralel olacak şekilde örülmüştür. Kubbe merkezinde çiçek motifli dairesel çini pano bulunmaktadır. Kubbe ve geçiş elemanı örgüsünde kullanılan tuğla boyutları 12-15 x 3-4 cm. ölçülerindedir.

Tahir ile Zühre Camisi'nde de kubbeye geçiş elemanı düzlem üçgenlerden oluşan Türk üçgenidir. Bu üçgen kuşak da Bulgur Tekke Camisi'ndeki gibi düzenlenmiştir. Kubbe örtüsü de benzerdir. Merkezden başlayarak eteğe doğru açılan yıldız motifinin ortasında çini bezemeli daire formunda bir pano mevcuttur (Şekil 2).

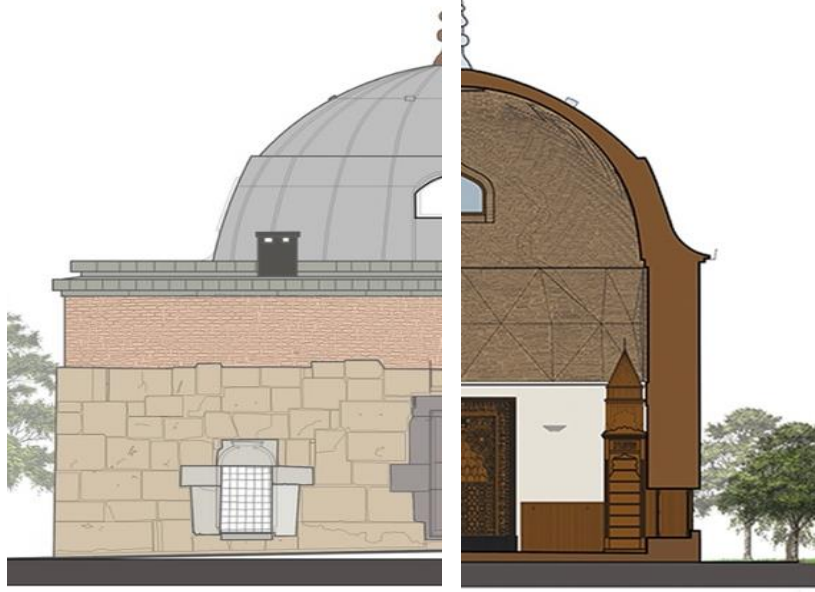

Şekil 2. Tahir ile Zühre Camisi'ndeki kubbe örgüsü ve kubbe merkezindeki çini pano

Beyhekim Camisi'nin örtü malzemesi ve dekorasyonu ile Bulgur Tekke ve Tahir ile Zühre Mescidi'ne benzese de dikdörtgen plandan kubbe örtüsüne geçişin uygulandığı farklı bir örnektir. Yapının mescit planı düzgün dörtgen değildir, mihrap duvarı da açıktır bu nedenle kubbeye geçiş elemanı olan üçgenel kuşak her köşede farklı ölçülerdedir. Ancak iç mekândaki organizasyon ile birlikte kusursuzca çözülmüş ve yapıdaki bu fark anlaşılmamaktadır. 6.80x9.20 metre uzunluğunda olan mekândan 6.80 m çapındaki kubbeye geçmek için geçiş elemanının yatay mesafesine göre düşey mesafesinin de düzenlenmesi gerekmektedir. Kubbeye geçişi kolaylaştırmak amacıyla geçiş ögesi olarak iki sıralı prizmatik üçgen kuşağı uygulanmıştır. İç mekânda yüksek bir kasnak oluşmasına karşın dış cephede cephe duvarı devam etmektedir ve kasnak fark edilmemektedir. Ancak duvar örgüsü kasnağın başladığı kısımdan itibaren tuğla olarak devam etmektedir. Üçgen elemanların prizmatik üçgenlerin sırt çizgisi köşe noktalarına gelecek şekilde düzenlenmiştir. Kubbe örgüsü aynı dönemde yapılan camilerdeki gibi kubbe eteğine doğru açılan yıldız motifini meydana getiren 10-12 cm. uzunluğundaki tuğlalar ile yapılmıştır. Bu yapıda ilk kez kubbe örtüsü içerisinde pencere boşluğu açıldığı da görülmektedir. Kubbenin orta noktasında Tahir ile Zühre Camisi'ndeki gibi çini bir monogram mevcuttur. Bu dönemde inşa edilmiş olan İç Kara Arslan Mescidi çift katlı tromplu geçişleri ve mihrabı ile Hacı Ferruh Mescidi anıtsal girişi ile ilginç örneklerdendir (Kuban, 2006).

Kent merkezinde 14. yüzyıla ait günümüze ulaşmış olan Tahir Paşa Camisi 13. yüzyılın başında görülen tek kubbeli mescitlere benzer örtüye sahiptir. Tuğla kubbe örgüsü merkezden başlayarak kubbe eteğine doğru paralel sıralı olarak düzenlenmiştir. Beyhekim Camisi'ndeki gibi düzgün olmayan dikdörtgen bir örtüden kubbeye geçilmektedir. Geniş tuğla örgülü tromplar geçiş ögesi olarak kullanılmıştır. Trompların iç örgüsü yarım kubbe formunda ancak üç parçalı olarak düzenlenmiştir. Bu parçaların köşeleri, beden duvarının hemen üzerinde bir tromp daha oluşturmuştur. Ana trompun iki kenarında da küçük tromplar mevcuttur (Şekil 3). Konya'da Anadolu Selçuklu dönemine tarihlendirilen tek kubbeli cami ve mescitlerin örtü geçiş ögeleri cephede algılanmamaktadır. İç mekânda tromp ve üçgen kuşaklarla örtüye geçilirken, cephede beden duvarı kubbe eteğine kadar devam etmektedir. Böylelikle yapı cephesi daha yüksek olarak vurgulanmaktadır. Bazı yapılarda tromplar arasında bulunan pencereler dış cephenin yüksek duvar görünümüne bağlı olarak bir mahfil katı penceresi olarak

algılanmaktadır. Kubbe eteğinin başladığı seviyeden itibaren cephede korniş hattı oluşturularak kubbe örtüsü başlamaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Beyhekim Camisi görünüş ve kesiti (Konya Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilen çizimler düzenlenerek sunulmuştur.)

Konya'da Selçuklu döneminde yapılmış olan yapıların örtü ve örtüye geçiş öğeleri tuğla ile yapılmıştır. 13. yüzyılda yapıların örtülerinde ve geçiş öğelerinde kullanılan tuğla boyutları 18x4 cm, 21x5 cm, 20x4 cm. ölçülerindedir. 13. yüzyılın ikinci yarısında tek kubbeli mescitlerde tuğla örtüde yapım tekniğinde bezeme programı geliştirilmiştir. Kubbe merkezinden itibaren birbirini takip eden ve kubbe eteğine doğru açılan bir yıldız motifi oluşturmak için tuğlalar merkeze dik, motifin aralarındaki tuğlalar ise yatay olarak örülmüştür (Şekil 3). Bezemeyi oluşturabilmek için 10x4, 12x4 cm. ölçülerinde tuğlaların kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemdeki Türk üçgeni geçiş öğelerinde de üçgen formunu verebilmek amacıyla benzer boyutta tuğlalar kullanılmıştır. Tuğlalar kırmızı ve açık kırmızı renkte olup derz aralıkları 3-4 cm. arasında değişmektedir. Günümüzde incelenmiş olan tüm yapıların örtülerinin kurşun ile kaplandığı görülmektedir.

Çini bezeme programı İran kökenlidir (Kuban, 2006). 12. yüzyılda inşa edilmiş olan Alâeddin Camisi'nin kubbesinin örtüye geçişteki üçgen kuşak her bir üçgen farklı kompozisyonda çini bezemeye sahiptir. Üçgenlerin kenarında siyah bir bant içerisinde Rumi motifli bir bordür yer almaktadır, bordürün içerisinde geometrik formlar ile oluşturulmuş farklı yıldız kompozisyonları ile bezeme programı oluşturulmuştur. Özgün durumunda çini kaplı olan kubbenin çinileri dökülmüştür ve günümüzde sıvalıdır.

13. yüzyılın ikinci yarısında kubbeli olan mescitlerde tuğla hem bir strüktürel malzeme hem de bir bezeme malzemesi olarak kullanılmıştır. Kubbe merkezinden eteğine doğru açılan ve tuğlaların birbirine dik şekilde örülmesiyle yıldız motifleri ile süslenmiş, üçgen kubbeye geçiş öğesi dışarıya doğru taşırılarak prizmatik form almıştır. Bununla birlikte kubbe merkezinde çini kaplı dairesel panolar uygulanmıştır. Tahir ile Zühre Camisi'nin kubbesinde mavi tonlarda 5 köşeli yıldızlar meydana getiren kırık çizgilerden oluşan çini bezeme kufi yazılarla çevrelenmiştir. Beyhekim Camisi'nde ise koyu renkte iç içe geçmeli Rumi bezemenin içerisinde kufi yazılarla oluşturulmuş geometrik bezeme mevcuttur (Şekil 4). Bulgur Tekke Camisi'nde ise mavi ve lacivert renklerle oluşturulmuş çiçek motifi yer almaktadır.

Şekil 4. Beyhekim Camisi'nin kubbesi

4.2. Osmanlı Dönemi camilerinde kagir örtü sistemi

Konya'da Osmanlı döneminde yapılan ilk önemli anıt eser Piri Mehmet Paşa Camisi'dir. Klasik dönemde kentte Selimiye ve Şerafettin Camileri inşa edilmiş, 18.yüzyılda ise vernaküler özellikte yalın camiler, zaviye ve medreseler yapılmış; ancak günümüze ulaşmamış ve kayba uğramıştır (Tanyeli, 2001). Anadolu Türk mimarisinde Doğu ile ilişkiler kuvvetli iken Doğu kökenli yapım teknikleri kullanılmıştır ve bu etkiler örtü sisteminde de görülmektedir, Osmanlı döneminde kubbeye geçiş elemanı olarak pandantif kullanımına başlanmıştır. Böylelikle pandantifin Anadolu kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz (Kuban, 1982).

Yapım tarihi tam olarak bilinmeyen Nasuh Bey Camisi'nin 15. yüzyılın sonlarında inşa edildiği düşünülmektedir (Konyalı, 2007). Yapı erken Osmanlı dönemi cami mimarisi özelliklerini taşımaktadır. Tek kubbeli harim mekânı ile üç parçalı ve her bir birim kubbe ile örtülü revaklı bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. Harim mekânı kubbesi merkezden kubbe eteğine doğru sıralı ve derzli olarak tuğla ile örülmüştür, kubbe çapı ise 11 metredir. Yapının boyutu Selçuklu dönemi yapılarına göre daha büyük olduğu için kubbeye geçiş ögesi olarak pandantif kullanılmıştır. Pandantif duvar köşelerinin alt hizalarından başlayarak kubbe eteğine doğru yükseldiği için yelken tonozu andırmaktadır. Pandantiflerin iki uzun kenarından duvarlarda 1.5 sıra yüksekliğinde tuğla sivri kemerler yükselmektedir ve kubbenin ağır görünümünü hafifletmektedir. Anadolu Selçuklu döneminde Beyhekim Camisi ile ortaya çıkan kubbe eteği pencereleri Nasuh Bey Camisi'nde daire formunda ve sekiz adet olarak görülmektedir. Ayrıca Anadolu Selçuklu dönemindeki camilerdeki gibi kubbe eteğinde dışarıya taşırılmış bir sıra tuğla korniş yer almaktadır (Şekil 5). Yapının Osmanlı dönemine ait olduğunu düşündüren ve Anadolu Selçuklu dönemi camilerinde görülmeyen kubbe kasnak duvarıdır. İç mekânda kubbe eteğindeki tuğla korniş ile cephe korniş aynı seviyede bulunmaktadır ve kasnak duvarı başlamaktadır. Kasnak duvarı kesme taş örgülü ve kubbe pencereleri üzerinde taş bir korniş ile sonlanırken kubbe örtüsü dış cephede basık kubbe olarak algılanmaktadır.

Geç 15. yüzyıl ile 16. yüzyılın başında Konya'da çok önemli yapım etkinliklerine girilmemesi, hızlı bir değişimin söz konusu olmadığını göstermektedir. Piri Mehmet Paşa Camisi 1523 – 24 yılında inşa edilmiş tek kubbeli yalın bir yapıdır (Tanyeli, 2001). Nasuh Bey Camisi'ne benzer şekilde üç küçük kubbe ile örtülü revak kısmı ve tek kubbeli harim mekânından oluşmaktadır. Revak kubbelerine geçiş ögesi pandantifken, harimde ayrıtlı tromplarla kubbeeye geçiş sağlanmaktadır. Tuğla olan kubbe ve geçiş

öğeleri tümüyle sıvalıdır ve aralarında kalem işi bezemeli üç parçalı korniş yer almaktadır. Nasuh Bey Camisindeki gibi cephede kesme taş beden duvarları bir korniş ile kubbeye geçiş ögesinde sonlanmış ve sekizgen kasnak duvarı kesme taş örgülü olarak cephenin gerisinde yükseltilmiştir.

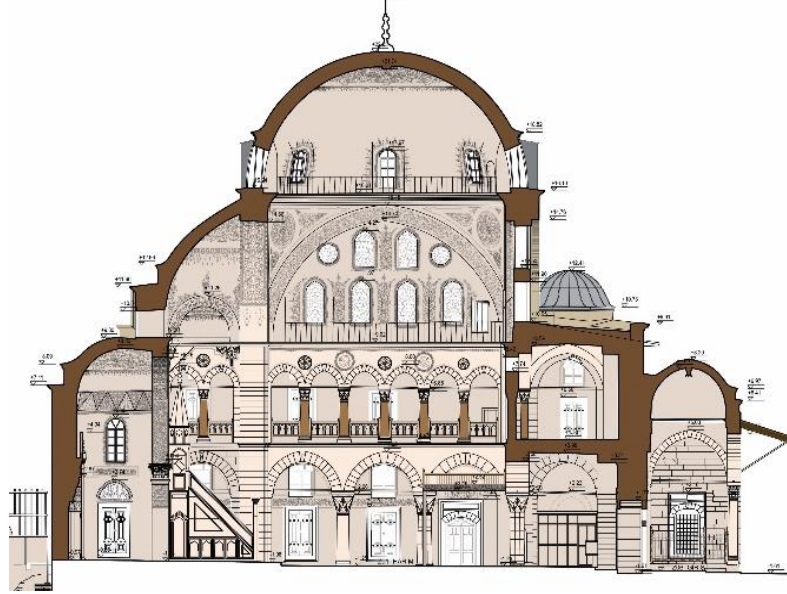

Şekil 5. Nasuh Bey Camisi'nin kubbesi

Bu yüzyılda inşa edilmiş olan Selimiye Camisi kentin en önemli Klasik Dönem yapısıdır. Yedi parçalı revak kısmının her bir bölümü kubbe ile örtülü olup sivri kemerlerle desteklenmektedir, örtüye geçiş ögesi pandantiftir. Ana mekânın plan şeması olarak merkezi kubbeli ve üç bölümlü iki yan sahnadan oluşmaktadır. Mihrap önünde yarım kubbeli alan ile yapı genişletilmiştir. Yan sahnılardaki her bir bölüm de kubbe ile örtülmüştür. 14 metre çapındaki ana kubbenin ve yan sahnılardaki kubbelerin örtüye geçiş öğeleri pandantiftir. Mihrap önündeki yarım kubbeye ise duvar köşelerinde mukarnas üzerinde yarım küre tromp ile geçiş sağlanmıştır. Kubbe örtüsü sıvalıdır, ancak tuğla örgülü olmalıdır. Kubbe eteğinin hemen üzerinde pencere dizisi başlamaktadır. Klasik dönemde cephede ve örtüde kademelenme özelliği Sultan Selim Camisi'nin cephesinde ve iç mekânında çok algılanmamaktadır. Revak ve yan sahnıları örten kubbeler hemen hemen ana kubbe seviyesinin yarısında kalmaktadır; revak kubbelerinin arkasında cephe duvarı düz ve sert bir şekilde yükselmektedir. İç mekânda ana kubbeye doğru yan beden duvarları yükselmekte, mihrap ve giriş duvarında kemer atıkları ile desteklenmektedir. Geniş boyutta tasarlanmış olan yapının kubbe korniş zayıf kalmaktadır (35 cm. yüksekliğinde). Ana kubbeye geçiş ögesi pandantiftir ve kubbe eteğinde yarım daire kemerli 16 adet pencere yer almaktadır. Dış cephede bir kasnak duvarı oluşturulmamış hafif dışarıya çıkıntılı payandalarla pencere aralarında desteklenmiştir ve kubbe ile birlikte kurşun kaplanmıştır. Dış cephe Selçuklu dönemi yapılarındaki gibi kubbe eteğine kadar düz bir şekilde yükselmektedir ve yapının yüksekliği vurgulanmaktadır, ancak mihrap cephesinde örtü sisteminin kademelendiği algılanmaktadır.

17. yüzyılda inşa edilmiş olan Şerafettin Camisi Selimiye Camisi'ne göre farklı bir plan şemasına sahip olup, örtü sistemi de farklıdır ve örtü sistemi ile yapıya yükseklik kazandırıldığı dikkat çekmektedir. Yapının ana giriş kapısına paralel olarak planlanmış olan mahfil katı ile yan sahnaların örtüleri aynı seviyededir ve Sultan Selim Camisi'nden farklı olarak çapraz tonozlarla örtülüdür. Bu alanlar ile aynı seviyede yarım kubbe ile örtülü olan mihrap nişinde örtüye geçiş elemanı olarak düzlem üçgen kuşak uygulanmıştır. Mihrabın önündeki dar sahnın mihrap örtüsünden itibaren sivri bir kubbe ile örtülü olup, yarım kubbe tromplarla örtüye geçilmektedir. Bu yarım kubbenin tepe noktasından itibaren de ana sahnının kubbe örtüsü başlamaktadır. 11 metre çapında olan ana kubbenin geçiş ögesi pandantiftir. Tüm örtü sistemi sıvalı ve kalem işi ile bezemelidir. Mihrabın önündeki dar bölümün kubbeye geçiş tromplarının arasında pencere boşluğu bırakılmıştır, dış cephede korniş ile taçlandırılarak bir ara kasnak oluşturulmuştur. Kubbe eteğinde iç ve dış bükey profillerle bezenmiş geniş bir kubbe korniş bulunmaktadır ve kornişin üzerinden itibaren pencere dizisi yer almaktadır. Pencere hattı cephede kurşun kaplı köşelerde payandalarla desteklenen eğrisel bir kasnak olarak görülmektedir. Dış cephede

örtü sistemi ana kubbe ile algılanmaktadır. Klasik dönemde yapının örtü sistemi ile kademelenerek piramidal formda yüksekliğinin vurgulandığı özellik ancak mihrap cephesinde görülmektedir. Yan ve ön cephenin Sultan Selim Camisi'ndeki gibi ağır görünmemesi için harim bölümünün köşelerine dekoratif amaçlı kubbe yerleştirilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Şerafettin Camisi'nin boyuna kesiti (Konya Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilen çizim düzenlenerek sunulmuştur.)

Aziziye Camisi bu yüzyılda yapılmış en dikkat çekici örnektir. Merkezi kubbeli kare planıyla klasik cami tipolojisini devam ettirirken; Barok, Rokoko ve Ampir üsluplar ile dekore edilmiştir. Yapının revak kısmı eliptik kubbe ve haçvari tonozlar ile örtülü beş bölümden oluşmaktadır. Ana mekânda ise yapının köşeleri yarım kubbeler ile örtülerek ana mekâna bakan kısımlarında sivri kemerli atkılar oluşturmuşlardır. Duvar payelerine oturan kemerler kubbe eteğinde sekizgen plan şeması oluşturmaktadır ve kemerler arasındaki pandantiflerle 18 m. çapındaki kubbeye geçilmektedir. Kubbe eteğinde 80 cm. genişliğinde bir korniş bulunmaktadır ve kubbe kornişin gerisinde yükselmektedir. Kornişin üzerinde pencere dizisi yer alırken bu kısım cephede sekizgen formda kasnak duvarı ile vurgulanmıştır. Kesme taş örgülü olan kasnağın köşelerinde aynı örgü tipinde ağırlık kuleleri yer almaktadır. Kubbe pencerelerinin üzerinde saçak korniş ağırlık kulelerinin de etrafını dolaşmaktadır, kornişten itibaren ana kubbe örtüsü ile ağırlık kulelerinin Barok üsluptaki kıvrımlı ve sivri örtüsü yer almaktadır.

Tuğla kubbe, Bizanslılar için olduğu kadar bütün İslam dünyası için de yaygın bir tekniktir. Ancak bunun tromp ve Türk üçgeni aracılığı ile duvarlara bindirilmesi, tek yapı örtüsü olarak kullanılması ve büyük alanları örtmesi Osmanlı Dönemi'ne özgüdür (Kuban, 2006). Erken Osmanlı döneminde kubbeler kiremit ile örtülmüştür, 16.yüzyılda Anadolu'da bazı camilerin kubbelerinin kurşunla kaplandığı bilinse de pahalı bir malzeme olduğu için doğuda tercih edilmemiştir (Kuran, 1986).

Klasik dönemde inşa edilmiş kâgir sistemli kubbeli yapıların örtü malzemesi tuğladır ve genellikle 25-30 cm x3-4 cm., 15x30 x 3-4 cm. boyutundadırlar. Kubbe örgüsü yaklaşık 1,5-2 sıra tuğla ile yapılmıştır. 15.yy.dan itibaren kubbe eteği ile birlikte dış cephede kasnak duvarları başlarken, 16.yüzyılda kasnak duvarları dış cephede kubbe eteği seviyesinde oluşturulmuştur. Kasnaklar cephe malzemesiyle aynı olup, genellikle kesme taş ile örülmüşlerdir. 19.yüzyılda yapılmış olan Aziziye Camisi'nin örtüsü de tuğla kubbedir, kubbe eteğinden itibaren dış cephede kesme taş örgülü kasnak yer almaktadır.

Osmanlı dönemine ait camilerinin örtüleri iç mekânda sıvalı ve kalem işi bezemelidir. Bezemede bitkisel motif, sülüs yazı, Rumi motifler ve geometrik desenler kullanılmıştır. Aziziye Camisi'nde ise altın varak ve yıldızlar dikkati çekmektedir. Kubbe eteğinde "C" ve "S" kıvrımlarla bezenmiş kubbe korniş yapıya zarafet kattığı gibi strüktür olarak da yapıyı kuvvetlendirmektedir.

4.3. Vernaküler camilerde örtü sistemi

Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilmiş olan mescitler genellikle kagir sistemli olarak inşa edilmiştir. Osmanlı Dönemi cami mimarisinde de bu sistemin devam ettiği görülmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde kagir beden duvarlı ve ahşap çatılı vernaküler tipte camilerin de inşa edildiği görülmektedir. Bu vernaküler tipteki yapılar adeta dönem içerisindeki cami planı gelişimini ikiye ayırmaktadır.

13. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş olan Kadı İzzettin Camisi ve Şems Tebrizi Mescitleri kırma çatılı ve düz tavanlı olarak planlanmıştır. 1258 yılında inşa edilmiş olan Konya Sahip Ata Camisi ise Anadolu Selçukluların en eski ahşap direkli camisidir ancak yangın geçirdiği için özgün yapı günümüze ulaşmamıştır (Aslanapa, 2007). Kadı İzzettin Camisi onarım geçirerek günümüze ulaşmıştır, dikdörtgen planlı ve ahşap dikmelerin taşıdığı düz ahşap tavan kırma çatı ile örtülüdür.

Şems Tebrizi Camisi de dikdörtgen planlıdır ve içerisinde türbe kısmı da bulunmaktadır. Caminin harim kısmı mihraba paralel şekilde beden duvarlarının alt seviyesinden başlayarak kesme taş örgülü geniş sivri bir kemer ile iki parçaya ayrılmıştır. Beden duvarları ile kemer atkısı üzerine yerleştirilmiş ahşap kirişler üzerinde yükselen kırma çatı ile yapı örtülmüştür, iç mekân ise ahşap çatalı tavan ile örtülüdür (Şekil 7).

Şekil 7. Şems Tebrizi Camisi'nin kesiti (Konya Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilen çizim düzenlenerek sunulmuştur.)

On beşinci yüzyılda kentte inşa edilmiş olan camilerden Kadı Mürsel ve Hacı Hasan Camileri onarım geçirmiştir. Kadı Mürsel Camisi'nin örtüsü beden duvarlarına oturan ahşap kirişler üzerinde yükselen kırma çatıdır; iç mekân ise ahşap çatalı tavanlıdır. Hacı Hasan Camisi ahşap destekli olarak inşa edilmiştir. Ahşap dikmelere oturan basık kemerli atkılarla yapı üç sahına ayrılmaktadır ve ahşap kırma çatı ile örtülüdür.

Kentte Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş ahşap çatılı cami yapıları 18-19. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. 18. yüzyılda Hacı Fettah, Nakipoğlu, Ovaloğlu ve Salihpaşa Camileri vernaküler mimari tipte iddiasız; düz tavanlı ve kırma çatılı örtüye sahip küçük boyutlu yapılarıdır. Bu yüzyılda kentin eski cami sayısı yeterli olduğu için yeni yapılan camiler sınırlı kalmıştır (Tanyeli, 2001). 19. yüzyılda yapılmış olan camilerden Kapu Camisi kentin önemli anıt eserlerindedir. Konya yangınında yok olan cami yerine bu yüzyılda yeniden yapılmıştır. Kapu Camisi yanmış olan cami ile benzer özelliktedir; ahşap çok direkli, mihraba paralel beş sahından ve yirmibeş bölümden oluşmaktadır. Merkezde dokuz geniş bölüm kenarlarda dar kısımlar yer almaktadır. Merkezdeki geniş alanlar eliptik formda bağdadi kubbe ile örtülü olup, ahşap sütunlar üzerindeki pandantiflerle kubbeye geçilmektedir. Yoğun bir kalem işi bezeme programına sahip olduğu için örtü kâgir sistem olarak algılanmaktadır. Harimin dört kenarındaki dar kısımlar düz ahşap tavanlı ve bezemelidir. Kubbe örtüleri basık ve caminin orta bölümünde yer aldığı için cepheden algılanmamaktadır. Bu dönemde yapılmış olan Çaybaşı Burhan

Dede Camisi iki, Sarı Yakup Camisi ise tek bağdadi kubbelidir ve kırma çatı ile örtülüdürler. Bu yapılarda kubbeye geçiş elemanı uygulanmamış olup, kubbe ahşap tavan içerisinden yükselmektedir ve örtü sistemi sıvalıdır. 19. yüzyılın sonunda yapılmış olan Saatçi, İhtiyarettin, Polatlar Hatip Camisi ile Şükran ve Bağevliya Mescitleri de düz tavanlı kırma çatılı ahşap strüktür ile örtülmektedir.

4. Sonuç

Camilerde örtü sistemi hem strüktürel bir öge hem de simgesel bir anlam taşıması açısından önemlidir. Konya’da çok destekli, düz veya eğrisel örtülü cami inşası kentin *ulu camisinden* itibaren her dönemde devam etmiştir. Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait incelenmiş olan cami ve mescit yapılarında dönemlere bağlı olarak örtü sisteminin geliştiği görülmektedir.

- 13 – 14. yüzyıllarda inşa edilmiş ve günümüze ulaşmış olan kâgir tek kubbeli mescitlerin çoğunluğu Konya’da yer almaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti’nin başkentliğini yapmış olan kentte bu yapıların bir arada bulunması dönem mimarisinin birlikte analiz edilmesi için önem taşımaktadır.
- Bu dönemden itibaren kâgir kubbeli olan camilerin örtü malzemesi tuğladır. Tuğla hem bir strüktürel malzeme hem de bir bezeme malzemesi olarak kullanılmıştır.
- İlk cami yapılarında Doğu Kökenli tekniklerin harmanlanarak Anadolu’ya özgü bir tip ortaya çıktığı görülmektedir.
- Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilmiş camilerin kubbeleri sıvasızdır. Erken dönemlerde inşa edilmiş camiler yalın formda, bezemesiz kubbelere sahiptir ve kubbeye geçiş öğelerinde Doğu mimarisinde görülen tromp uygulanmıştır.
- 13. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte kubbeye geçişte üçgenler kullanılmaya başlanmış, Türk üçgeninin farklı tipleri ile prizmatik üçgenlerden oluşan kuşaklar geliştirilmiştir.
- Kubbe 12.yüzyılda kare planlı ana mekânı örten strüktürel bir elemanken, 13. yüzyılda yapım tekniğinde kullanılan tuğlaların farklı sıralanışı ile kubbe örtüsüne bezeme kazandırılmış ve kubbe merkezinde Doğu kökenli çini kaplı dairesel panolar kullanılmıştır.
- Anadolu Selçuklu döneminin sonlarında kubbe ve geçiş öğelerinin çözümlenmesi ve yeni formlar almasıyla dikdörtgen planlı mekânlardan kubbe örtüsüne geçilebilmiştir.
- Karamanoğulları Beyliği döneminde yapı inşası azdır, bunun iç çekişmeler ve yapı sayısının yeterli olmasına bağlı olduğu düşünülmektedir. Bu döneme ait günümüze ulaşmış Tahir Paşa Camisi, Anadolu Selçukluların ilk dönemlerinde görülen yalın ve tromplu kubbe ile örtülmüştür.
- Osmanlı döneminin ilk camileri Anadolu Selçuklu dönemindekiler gibi tek kubbeli ancak daha geniş boyutta inşa edilmişlerdir.
- Anadolu Selçuklunun son döneminde görülen kubbe eteği penceresi bu dönemde yaygın olarak kullanılmıştır ve dış cephede kesme taş örgülü kasnak duvarı ortaya çıkmış, son dönemlerde kasnak payandalarla desteklenmiştir.
- Kubbe çapının büyümesiyle örtüye geçiş elemanı Anadolu’ya özgü bir öge olan pandantif olmuştur.
- Klasik Osmanlı dönemine tarihlendirilen Sultan Selim ve Şerafettin Camilerinde kubbe ile birlikte örtü sisteminde yarım kubbe gibi yeni öğeler kullanılmaya başlanmıştır. Yerel gelenekten gelen tromp, Türk üçgeni gibi geçiş öğeleri ile birlikte pandantif kullanılarak yapıya hareketlilik kazandırılmıştır.
- Osmanlı döneminde örtü tümüyle sıvalıdır ve kalem işi bezeme programı içermektedir.
- Anadolu Selçuklu döneminde cephe duvarının kubbe eteğine kadar devam ettirildiği ve yapıya yükseklik kazandırıldığı görülmektedir. Osmanlı döneminde de kısmen camilerin ön ve yan cephelerinde bu özellik devam ettirilmiş, mihrap cephesinde ise kubbe örtüleri ile yükselen yapı cephesinde piramidal form algılanmaktadır.

- Vernaküler tipteki camiler her dönem inşa edilmeye devam etmiştir. Cami yapılarında ahşap kırma çatılı örtü sistemi kagir kemerler üzerinde ahşap kirişler üzerine oturtulduğu gibi, ahşap destekli tipte de uygulanmıştır.

Anadolu'da Doğu ve Batı kökenli yapım teknikleri ve malzeme kullanımı yerel gelenekler ile harmanlanarak her dönemde farklı özelliklerde cami örtü sistemleri ortaya çıkmıştır ve günümüze birçoğu ulaşmış olan bu yapılar kente öz değer katmaktadır.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Bu makalede kullanılan çizimler Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilerek düzenlenmiştir; izin ve katkıları için teşekkürlerimi sunarım.

Yazar Katkısı ve Çıkar Çatışması Beyan Bilgisi

Makale tek yazarlı olup herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akok, M. (1973). Konya'da üç tarihi ve mimar eser. Altınapa Kervansarayı, Hasbey Darülhuffazı ve Selim II. İmareti. *Türk Arkeoloji Dergisi* (XX-I), 5-36.
- Altun, A. (1971). Konya'da Bulgur Tekkesi. *Journal of Art History* (4), 49-60.
- Arpacioğlu, Ü. ve Özgünler, M. (2018). An evaluation on immaterialisation phenomenon in religious spaces of architecture. *ITU A/Z* (15 -1), 163-175.
- Aslanapa, O. (2004). Osmanlı Devri Mimarisi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aslanapa, O. (2007). Anadolu'da İlk Türk Mimarisi: Başlangıç ve Gelişmesi (2 b.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Asutay-Effenberger, N. (2006). Konya Alaeddin Camisi yapım evreleri üzerine düşünceler. *METU JFA* (2006/2), 113-122.
- Baykara, T. (2002). Konya. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde (s. 182-187). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Coşkun Pamuk, A., Taştım, İ., A. ve Arpacioğlu, M. (2020). A comparative study on daylight performance of Konya Mosques Built in Anatolian Seljuk and Ottoman Period. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning* (8), 102-123.
- Eyice, S. (1991). Aziziye Camii. Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Cilt 4 içinde (s. 347). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Gabriel, A. (1931). Monuments Turcs D'anatolie I, Kayseri-Niğde. Çev. Başgelen, N. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- İnci, N. (1985). 18. Yüzyılda İstanbul camilerine batı etkisi ile gelen yenilikler. *Vakıf Dergisi* (19), 223-236.
- Karamağaralı, H. (1982). Konya Ulu Camisi. *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 121-132.
- Karpuz, H. (2002). Konya. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde (s. 189-193). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Kolay, İ. (2017). Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri . Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Konyalı, İ. H. (2007). Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi. Konya: Enes Kitap Sarayı.
- Kuban, D. (1982). Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü (Rönesansla Bir Mukayese). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuban, D. (1982). Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Kuban, D. (2006). Mimari Tasarım. Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı Cilt 2 içinde (s. 83-110). Ankara: T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kuban, D. (2007). Osmanlı Mimarisi. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kuran, A. (1986). Mimar Sinan. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Orak, M. A. (2014). Konya Şehir Rehberi. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ögel, S. (2008). The Seljuk Face of Anatolia: Aspects of the Social and Intellectual History of Seljuk Architecture. Manchester: Foundation for Science Technology and Civilisation.
- Öney, G. (1989). Beylikler Devri Sanatı XIV-XV. yüzyıl (1300-1453). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Redford, S. (1991). The Alaeddin Mosque in Konya reconsidered. *Artibus Asiae*, 50(1/2), 54-74.
- Şimşek, H. (2010). Erken Osmanlı Mimarisinde Kubbeye Geçiş Sistemlerinden Üçgenler Kuşağı. İstanbul: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Tanyeli, U. (2001). 15. yüzyıldan Erken Cumhuriyet'e Konya'da Mimari. A. Erdoğan (Ed.) *Gez Dünyayı Gör Konyayı İçinde*, (s. 177-188). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yasa, A. A. (2006). Konya. Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Cilt 2, s. 245-262). içinde Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yavuz, A. T. (2005). Selçuklu Döneminde Malzeme ve Mimarlık İlişkisi. Geçmişten Geleceğe Anadolu'da Malzeme ve Mimarlık XXII. Dünya Mimarlık Kongresi , (s. 79-142). İstanbul.
- Yetkin, S. K. (1955). Beylikler Devri Mimarisinin Klasik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*(3-4), 39-44.
- Yüksel, E. H. (1976). İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi. İstanbul: Baha Matbaası.

The Development of the Covering System of Konya Mosques in the Anatolian Seljuk and Ottoman Periods

Summary

1. Introduction

Top cover systems vary according to the periods in terms of construction technique and material usage. It is also an essential element that determines the identity of the building in mosque architecture.

Konya is the city located in Anatolia, which has the largest surface area of Turkey. Building remains are related to the first settled life dated to prehistoric periods; Boncuklu Höyük (Hittite Settlement) dated to 8000 BC and Çatalhöyük (Phrygian and Cimmerian Settlements) dated to 7000 BC, is located in Konya (Orak, 2014). The King's Road, founded by the Assyrian Trade Colonies and later used in the Hittite and Lydian periods, became an important center on the military and trade route in the Byzantine period and the Silk Road trade route in the Middle Ages in the city (Baykara, 2002).

Excavations carried out on Alaeddin Hill, which is considered the place where the city center was first established, show that it is a mound dated to the end of the Neolithic period and the Chalcolithic period and that it also has findings from the Phrygian, Hellenistic, Roman, Byzantine and the Ottoman periods (Akok, 1973). It became the capital of Seljuks in the 11th century after they took Konya from Byzantium (Karpuz, 2002). The city was almost identified with Mevlana in the second half of the 13th century (Baykara, 2002).

The city came under the rule of Karamanoğlu principality at the beginning of the 14th century and the Ottoman Empire in the second half of this century. Significant construction activities were not undertaken in Konya in the late 15th and early 16th centuries. Şehzade Bayezid and Selim, sons of Suleiman the Magnificent, served as the sanjak chief in Konya. An essential part of the structures built in the city in the 19th century is within the Mevlana Complex.

2. Material and Methods

Konya had been the capital of the Anatolian Seljuks for a long time, and the number of mosques that have survived from this period is higher than in other cities. The single-domed masjids built in this period had been the primary example of the type of mosque built throughout Ottoman Empire history (Öney, 1989). The study area where the Anatolian Seljuks spread in the city and the Ottoman Empire built the monuments within the second city wall was chosen. In this study, 14 Seljuk period and 17 Ottoman period mosques in the historical city center were examined according to their periods. Covering technique, materials, dimensions, transition elements, and decoration features of mosques that have single-domed, multi-supported, and multi-domed cover systems over the centuries have been evaluated.

3. Covering Systems in Anatolian Mosques

The structures built in Anatolia during the Roman and Byzantine periods were covered with vaults or domes, and the transition elements were not used. Curvilinear surfaces were formed by rounding the square or rectangular plan (Kolay, 2017). The east influenced the architecture of tombs, mosques, madrasas, and caravanserais in the 11th-14th centuries. However, it can be said that Anatolia created a unique medieval Anatolian architecture that developed a style that differed from all Islamic countries (Kuban, 2006).

In the Anatolian Seljuk period, Konya mosques, which are fascinating with their dome covers, can be seen transitioning to the dome with Turkish triangles, fans, and squinches with muqarnas. In addition, different bricks course on the domes, and geometric stars or fillings made of two-color tiles on the top of the dome attract attention (Aslanapa, 2007).

The mosques built from the first years of the Ottoman period have a single-domed cubic plan type; this type was the most common mosque form that emerged in the Seljuk period and has still been

used. In the Ottoman Classical Period, the vaults used to cover the buildings gradually decreased, and the dome was used in all sizes (Kuban, 2007).

4. Covering System in Konya Mosques

4.1. Masonry cover system in Anatolian Seljuk mosques

Although Anatolian Seljuk architecture was shaped by local mastery, it developed in an environment influenced by the construction techniques of southeast countries such as Iran, Iraq, and Syria (Kuban, 1982). During the Great Seljuk period, the oldest mosques in Anatolia were built with multiple pillars and vaulted covers (Aslanapa, 2007).

The first mosque built by the Seljuks in Konya, the Alaeddin Mosque, the city's grand mosque, was completed in 1220 in its present form (Karpuz, 2002). Alaeddin Mosque consists of three different parts. The domed part in the middle of the central mass was examined in this study. The building has a single dome. A plane triangle belt was used as a transitional element from the square planned area to the dome. It is programmed according to the corner points of the triangle belt area. The pointed corner of the triangle was placed on the corners, and its narrow base was placed on the skirt of the dome. The brickwork of the dome was laid parallel to the skirt starting from the center and has a thickness of 1.5 rows of bricks (35-38 cm) and was covered with tiles.

The only mosque in the city center that was built in the 13th century and had survived, is the İplikçi Mosque. The İplikçi Mosque was built with multiple piers and a transverse nave. The piers were connected by brick pointed arches. The cover system rising on the arches are cross vaults. The main entrance door and the two sections on the main aisle on the mihrab axis were covered with an elliptical dome. The wider and square planned section in front of the mihrab was covered with a dome, and higher than the side sections. The transition elements are curvilinear triangles, which were built with bricks as the main walls.

The transition element to the dome of the Şekerfuruş, Erdemşah, Tercüman Abdülaziz, and Hoca Hasan Masjids, which were built at the beginning of the 13th century, was a ribbed squinch. The dome cover begins by forming an octagonal plan with squinches. Window openings were arranged in the rising part, with the main wall between the squinches. The domes of this period, which were radially lined with stone and brickwork, have a plain weave system under the influence of local construction techniques. The brick sizes used in tromp and dome knitting are 18 – 25 cm. in length, 4-5 cm high; colors are red and light red. There are small squinches in a symmetrical arrangement on both sides of the cover transition squinches of Tercüman and Hoca Hasan Masjids. With these small tromps, a dodecagonal plan was formed on the skirt of the dome.

The cover and transition elements of the mosques built in the second half of the century have different construction techniques and decorations than those in the first century. Bulgur Tekke Masjid has an approximately 700 cm. diameter dome covered with a brick course. The lodge of the masjid has a barrel vault. The transition element to the dome protrudes in the form of a plane triangle and surrounds the dome skirt. The dome construction technique also differs in this period. It is programmed as if a small star motif opens towards the skirt in the center. To apply a pattern, the bricks in the star form were built vertically and the bricks between the motifs were laid parallel to the skirt of the dome.

The cover and transition elements of the mosques built in the second half of the century have different construction techniques and decorations than those in the first century. Bulgur Tekke Masjid has an approximately 700 cm. diameter dome covered with a brick course. The lodge of the masjid has a barrel vault. The transition element to the dome protrudes in the form of a plane triangle and surrounds the dome skirt. The dome construction technique also differs in this period. It is programmed as if a small star motif opens towards the skirt in the center. To apply a pattern, the bricks in the star form were built vertically and the bricks between the motifs were laid parallel to the skirt of the dome. While it was covered with squinches and triangular belts in the interior; the body wall continued up to the skirt of the dome on the façade. Thus, the facade of the building was emphasized

higher. In some mosques, the windows between the squinches are perceived as mahfil windows due to their height.

4.2. Masonry cover system in Ottoman mosques

In Anatolian Turkish architecture, Eastern origin construction techniques were used, and these effects are also seen in the cover system. In the Ottoman period, pendentives were used as a transition element to the dome. It can be said that the pendentive originated from Anatolia (Kuban, 1982).

The Nasuh Bey Mosque, which is thought to have been built in the fifteenth century, consists of a single-domed sanctuary and a narthex with three parts, each unit covered with a dome. The sanctuary's dome was built with brick rows from the center to the skirt; its diameter is 11 m. Since the size of the building is larger than the Seljuk period structures, pendentives were used as a transition element to the dome. It resembles a sail vault as it starts from the lower levels of the pendentive wall corners and rises towards the skirt of the dome. The eight skirt windows can be seen in the Nasuh Bey Mosque circle form. As in the mosques of the Anatolian Seljuk period, brick cornices are protruding outside on the dome skirt. A tambour, which was not seen in the Anatolian Seljuk period mosques, emerged in this structure. The tambour was made of cut stone and ended with a stone cornice on the dome windows, while the dome cover is perceived as a flat dome on the exterior.

Piri Mehmet Pasha Mosque (1523 – 24), similar to Nasuh Bey Mosque, consists of a portico covered with three small domes and a single-domed sanctuary. While the transition elements to the portico domes are pendentives, the dome is provided with squinches in the harim. The brick dome and transitional elements were entirely plastered, and there is a three-piece cornice with hand-carved decoration between them. As in the Nasuh Bey Mosque, the cut stone body walls on the façade were terminated with a cornice and the transition element to the dome, and the octagonal tambour wall was raised behind the façade with cut stone masonry.

Selimiye Mosque, built in this century, is the city's most crucial Classical Period structure. The structure was enlarged with a semi-domed area in front of the mihrab. Each section on the side aisles was also covered with a dome. The transition elements of the central dome (fourteen meters diameter) and on the side aisles are pendentives. Transition to the half dome in front of the mihrab was provided with muqarnas and hemispherical squinches. The façade rises straight up to the skirt of the dome, as in the Seljuk period buildings; and the height of the building was emphasized. The cover system was stepped on the mihrab façade.

The Şerafettin Mosque, which was built in the 17th century, has a different plan scheme, and it is noteworthy that the building heightened with the cover system. The coverings of the mahfil floor and the side aisles, which were planned parallel to the main entrance door of the building, are at the same level and were covered with cross vaults. The mihrab was covered with a half dome, and a triangular plane belt was applied as a transition element. The narrow nave of the mihrab was covered with a pointed dome and the half-dome squinches. The transition elements of the central dome, which is 11 meters in diameter, are pendentives. The entire cover system is plastered and decorated with hand-drawn work. The main dome perceives the covering system on the exterior. In the classical period, the feature in which the height of the building was emphasized in pyramidal form by staggering with the cover system can only be seen on the mihrab façade.

Aziziye Mosque is the most remarkable building in this century. In contrast, it maintains the classical mosque typology with its central domed square plan, decorated with Baroque, Rococo, and Empire styles. The corners of the central space of the building were covered with semi-domes, creating pointed-arched scarves that open to the interior. An octagonal plan scheme was formed on the arches resting on the wall pillars and the skirt of the dome (18 m. diameter). A row of windows on the cornice was emphasized with an octagonal tambour on the façade. There are weight towers of the same masonry on the corners of the tambour.

4.3. Vernacular mosques and covering systems

It is seen that vernacular-type mosques with masonry body walls and wooden roofs were also built during the Anatolian Seljuk Period. These vernacular structures almost divide the mosque plan development into two.

Kadı İzzettin Mosque, Şems Tebrizi Masjids, and Konya Sahip Ata Mosque, which date back to the Anatolian Seljuk period, were built in the middle of the 13th century. Kadı Mürsel and Hacı Hasan Mosques, among the mosques built in the fifteenth century, are wooden supported hipped roof mosques that have undergone repairs.

In the 18th century, Hacı Fettah, Nakipoğlu, Ovalıoğlu and Salihpaşa Mosques were unpretentious in vernacular architectural type; they are small-sized structures with flat ceilings and hipped roofs. Kapu Mosque, built in the 19th century, is one of the city's important monuments. It consists of wooden multi-posted, five naves parallel to the mihrab, and twenty-five sections. There are nine wide sections in the center and narrow sections at the edges. The wide areas in the center were covered with elliptical Baghdadi domes, and pendentives accessed the dome on wooden columns. The Çaybaşı Burhan Dede Mosque, which was built in this period, has two, and the Sarı Yakup Mosque, a single Baghdadi dome, and was covered with a hipped roof. Saatçi, İhtiyarettin, Polatlar Hatip Mosque, Şükran and Bağevliya Masjids built at the end of the 19th century were also covered with a wooden structure with flat ceilings and hipped roofs.

5. Conclusion

The covering system in mosques is important for both a structural element and a symbolic meaning. The construction of multi-supported, flat, or curvilinear mosques in Konya has continued in every period since the city's grand mosque.

- The masonry single-domed masjids built in the 13th-14th centuries and have survived to the present day are located in Konya. The coexistence of these structures in the city, which was the capital of the Anatolian Seljuks, provides a period analysis.
- The covering material of mosques with masonry domes from this period was brick.
- It is seen that a type unique to Anatolia emerged by blending Eastern origin techniques in the first mosque structures.
- The domes of the mosques built during the Anatolian Seljuk period are unplastered. The mosques built in the early periods have plain form, undecorated domes, and the squinch seen in Eastern architecture was applied to the transition elements to the dome.
- In the second half of the 13th century, different types of Turkish triangles belts consisting of prismatic triangles were used as transition elements of domes.
- While the dome was a structural element covering the square planned main space in the 12th century, it was decorated with the different ordering of the bricks used in the construction technique in the 13th century. Circular panels with eastern tiles were used in the center of the dome.
- At the end of the Anatolian Seljuk period, with the resolution of the dome and transition elements and taking new forms, it was possible to switch from rectangular planned spaces to the dome cover.
- The first mosques of the Ottoman period were built with a single dome like the Anatolian Seljuk period but in a larger size.
- The dome skirt window, seen in the last period of the Anatolian Seljuks, was widely used in this period. A cut stone masonry tambour appeared on the exterior, and buttresses had recently supported it.
- With the increase in the dome's diameter, the transition element to the covering became the pendentive, an element unique to Anatolia.

- In the classical Ottoman period, new elements such as half domes began to be used in the cover system. The structure gained a dynamic form by using pendentive and transitional elements such as tromp and Turkish triangle.
- The cover was wholly plastered and decorated with pencil work during the Ottoman period.
- During the Anatolian Seljuk period, it is seen that the façade wall was continued up to the skirt of the dome and heightened. In the Ottoman period, this feature was continued partially on the front and side facades of the mosques, and on the mihrab facade, the pyramidal form is perceived on the facade of the building that rises with the dome covers.

By blending the Eastern and Western origin construction techniques and materials with local traditions in Anatolia, mosque cover systems with different characteristics have emerged in every period, and these structures, many of which have survived to the present day, add intrinsic value to the city.